

РЕЦЕНЗІЇ

О. В. Кохановська*

НОВИЙ ПІДХІД ДО ПРОБЛЕМ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

(рецензія на монографію: Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту): Монографія / Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. — Хмельницький: Видавництво Хмельницького університету управління та права, 2007. — 626 с.)

Днями побачила світ нова монографічна робота молодого вітчизняного науковця Р. О. Стефанчука, яка присвячена надзвичайно актуальній, як у теоретичному, так і практичному аспекті проблемі особистих немайнових прав фізичних осіб. Вказане обумовлено у першу чергу тим, що в Україні відбувається трансформація системи соціальних пріоритетів — на перше місце виходить людина та її внутрішні (духовні) блага, зокрема, життя, здоров'я, честь, гідність, недоторканість та безпека (ст. 3 Конституції України). Визначальним етапом “антропоцентричної” переорієнтації національного законодавства стало прийняття 16 січня 2003 року Цивільного кодексу України, який визнав загальноєвропейські соціальні пріоритети, чільне місце серед яких займає людина та її особисті немайнові права. Разом із тим, сьогодні в Україні відсутні наукові праці, які б були присвячені комплексному дослідженню особистих немайнових прав фізичних осіб у цивільному праві.

Автор монографії давно і плідно розробляє проблеми особистих немайнових прав фізичних осіб, а тому беззаперечно, що рецензована монографія — перша в Україні праця, яка системно розглядає найактуальніші питання змісту, системи, особливостей здійснення та захисту особистих немайнових прав фізичних осіб.

Структура монографії Р. О. Стефанчука відображає прагнення автора комплексно осягнути усі проблемні питання особистих немайнових прав фізичних осіб та складається із вступу, п'яти розділів, які логічно та змістовно пов'язані між собою, та висновків.

Перший розділ роботи автор присвятив історико-філософським передумовам становлення та розвитку особистих немайнових прав. В ньому особливу увагу Р. О. Стефанчук приділив питанням характеристики та співвідношення понять “людина”, “особа”, “особистість” та “особисте” в філософії та праві, генези законодавчого закріплення та охорони особистих немайнових прав фізичних осіб. Цікавим є висновок автора, що правове значення категорії “особа” полягає в тому, що термін “особа” означає носія конкретних юридичних прав та обов’язків, який є учасником відповідних правових відносин, а під поняттям “особистість” варто розуміти певну психолого-соціальну характеристику людини, яка ґрунтується на засадах свідомості, волі, інших внутрішніх духовних якостях та забезпечує відповідність внутрішнього світу людини рівню розвитку суспільства.

Цінним нам видається наведений автором перелік підходів, щодо розуміння терміна “особисте”, запропонованих українським законодавцем в текстах нормативно-правових актів України, а саме як такий, що належить безпосередньо особі та нерозривно з нею пов’язане нематеріалізоване благо (право) чи певна її внутрішня (духовна) якість особи; як такий, що належить безпосередньо особі на певному правовому титулі матеріальний об’єкт; як певна поведінка, яка здійснюється безпосередньо особою.

Вельми цікавим є історичний екскурс автора щодо законодавчого закріплення та охорони особистих немайнових прав фізичних осіб на території України з часів Київської Русі і до прийняття Цивільного кодексу 2003 року.

У монографії широко висвітлюються загально-методологічні проблеми особистих немайнових прав фізичних осіб. Так, зокрема, автор досліджує генезу цивільно-правової доктрини щодо предмета цивільного права та включення до нього особистих немайнових відносин, визначає роль та значення особистих немайнових відносин у структурі предмета цивільного права, розкриває поняття та ознаки особистих немайнових прав фізичних осіб. Обґрунтованою є пропозиція автора викласти ч. 1 ст. 1 ЦК України у такій редакції, яка б вказувала на заснуванні немайнових відносин лише на юридичній рівності та вільному волевиявленні, оскільки останнім не притаманний майновий субстрат. Заслугує схвального відгуку і запропонований перелік та аналіз ознак особистих немайнових прав фізичних осіб, а також запропонована на їх підставі дефініція особистого немайнового права фізичних осіб як суб’єктивного цивільного права, яке за своїм змістом є тісно та нерозривно пов’язане із особою-носієм, не має економічної природи походження та економічного змісту, а також спрямоване на задоволення фізичних (біологічних), духовних, моральних, культурних, соціальних чи інших нематеріальних потреб (інтересу) і об’єктом якого є особисте немайнове благо, а у визначених законом випадках й інше нематеріальне благо.

Третій розділ монографії, яка рецензується, присвячений питанням проблеми статички та динаміки особистих немайнових прав фізичних осіб. У ньому автор розкриває зміст особистих немайнових прав фізичних осіб, а також досліджує поняття, умови, принципи та гарантії здійснення особистих немайнових прав фізичних осіб. Слід підтримати Р. О. Стефанчука, який відзначає недосконалість законодавчого визначення змісту особистого немайнового права та пропонує під змістом останнього розуміти сукупність правомочностей особи-носія, які включають у себе як позитивний аспект, так і низку негативних правомочностей, в тому числі правомочність захисту. Заслугує на увагу і прагнення автора виділити основні начала, найбільш загальні керівні положення (засади) здійснення особистих немайнових прав фізичних осіб. При цьому у роботі запропонована принципово нова складна трирівнева система принципів, у якій найбільш цінним є третій рівень — спеціальні принципи здійснення особистих немайнових прав. До них

автором віднесено принцип невідчужуваності особистих немайнових прав, принцип спрямованості здійснення особистих немайнових прав з метою задоволення фізичних (біологічних), духовних, моральних, культурних чи соціальних потреб, принцип первинності здійснення особистих немайнових прав та принцип самостійності здійснення особистих немайнових прав.

Значна увага у монографії приділена розкриттю проблем захисту особистих немайнових прав фізичних осіб у цивільному праві. Зокрема автор аналізує правову природу захисту та його місце в системі цивільно-правових категорій, визначає форми та способи захисту. Принципово новим і перспективним є запропонований у монографії поділ цивільно-правових способів захисту особистих немайнових прав фізичних осіб на превентивно-пресікальні (визнання права; припинення дії, яка порушує право; зміна правовідношення; припинення правовідношення; визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб тощо), відновлювальні (відновлення становища, яке існувало до порушення, та пов'язані із ним способи; спростування; відповідь; визнання правочину недійсним тощо) та компенсаційні (відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди, відшкодування моральної (немайнової) шкоди тощо). Особливо необхідно відмітити, що автор при розкритті кожного з цивільно-правових способів захисту зосереджує свою увагу на особливостях його використання у сфері особистих немайнових прав фізичних осіб. Обґрунтованою є позиція Р. О. Стефанчука щодо обмеженої можливості використання такого способу захисту як примусове вибачення перед потерпілим та неможливості використання таких способів захисту як позбавлення особи права займати певну посаду, штраф, громадська догана, оскільки останні не відповідають сутності компенсаційного характеру цивільно-правових санкцій, а їх використання сприятиме введенню неприйнятної для цивільного права каральної функції.

Творча новизна характеризує зміст центрального розділу монографії, присвяченого проблемам системи особистих немайнових прав фізичних осіб в Україні. Автор на підставі ґрунтовного дослідження законодавчого закріплення та доктринальних розробок класифікації особистих немайнових прав, глибокого аналізу поняття "система" у філософії та праві пропонує абсолютно інноваційну систему особистих немайнових прав фізичних осіб. Цілком аргументовано доводиться необхідність поділу усіх особистих немайнових прав фізичної особи на загальні та спеціальні, водночас автор кожен із вказаних видів додатково класифікує на підставі науково-доведених критеріїв. Значний науковий інтерес має характеристика кожного з названих у роботі особистих немайнових прав фізичних осіб, що вказує на кропітку та наполегливу працю автора, спрямовану на викристалізацію усіх існуючих поглядів, підходів, теорій та формулювання власної позиції з кожного проблемного питання.

Стиль викладу автором матеріалу в монографії є досить вдалим — науково-теоретичні судження і аргументи автора доповнюються в ній фактами з судової практики та відомостями з суспільного та державного життя, і все це справляє враження досить взаємообумовленого, переконливого і логічного дослідження.

Підсумовуючи, слід відзначити, що монографія Р. О. Стефанчука написана на високому теоретичному та практичному рівні, є завершеною цілісною працею, в якій отримані нові науково обґрунтовані результати, її висновки матимуть суттєве значення для розвитку науки цивільного права, а положення і пропозиції можуть бути використані для правотворчої та правозастосовчої діяльності.

Праця стане в нагоді науковцям, законодавцям, юристам-практикам, викладачам, аспірантам юридичних вузів, студентам.